

## Разьдзел 1

**ПАДРЫХТОЎКА АПАЗЫЦЫІ  
ДА ВЫБАРАЎ**

Ува ўмовах адсутнасці рэальных мэханізмаў уздзеяння на ўладу палітычных партыі падчас выбарчай кампаніі аддавалі перавагу не супольным інтарэсам дэмакратычнага руху, а ўласным унутрыпартыйным. Таму на выбарах яны дзейлі пераважна паасобку, а іх асноўнай мэтай было раскручваньне партыйных брэндаў, узняцьцё сваёй папулярнасьці ды павелічэньне колькасці прыхільнікаў. Усе палітычныя партыі (у тым ліку і пралукашэнкаўскія) вылучылі 1033 кандыдатаў, стадыю рэгістрацыі прайшлі 693 чалавекі<sup>1</sup>, а дэпутатамі сталі 257 (гл. таксама артыкул Сяргея Бабаева “Падрыхтоўка ўладаў да мясцовых выбараў”). Калі ўлічыць, што частка дэмакратычных прэтэндэнтаў вылучалася шляхам збору подпісаў, а партыйная прыналежнасьць часткі дэпутатаў была чыста намінальная, то рэальнае прадстаўніцтва дэмакратычных сілаў у мясцовых Радах наўрад ці перавышае дзеве сотні дэпутатаў. Усяго колькасць дэпутатаў гэтага ўзроўню большая за 24 тысячы, таму доля апазыцыі, меншая за 1%, была мэтакіравана заніжана.

Стратэгія апазыцыі на дэлегітымізацыю рэжыму Лукашэнкі празь няўдзел у палітычным жыцьці краіны на момант выбараў сябе вычарпала. Паказальна, што выказваньні апазыцыйных палітыкаў пра памылковасьць байкоту мясцовых выбараў 1999 году і парламэнцкіх выбараў 2000 году перасталі быць прыклёпам для іх абструкцыі ў шэрагах дэмакратычных сілаў. Аднак пра іх мабілізацыю як падчас прэзыдэнцкіх выбараў 2001 году гаворка не ішла: не былі ство-

раныя адмысловыя каардынацыйныя цэнтры нацыянальнага маштабу, аналягічныя руху “За новую Беларусь” ці нефармальнаму аб’яднаньню “Рэгіянальная Беларусь”\*. Намаганьні каардынаваць дзеяньні ўсяго палітычнага спектру не спыняліся, але посьпеху яны ня мелі. Старыя каардынацыйныя цэнтры апазыцыі – КРАПП ды КРДС — выявілі сваю няздатнасьць прыстасавацца да новых патрэбаў дэмакратычнага руху. Новыя структуры, што ствараліся на іх аснове па ініцыятыве АГП (КРЛАПП) і БНФ (блэк “За незалежнасьць”), аказаліся нежыццяздольнымі, бо рэальная каардынацыя дзеяньняў апазыцыі падчас выбарчай кампаніі адбывалася ў рэгіёнах па-за гэтымі структурамі.

Першай прыкметай таго, што дэмакратычныя сілы ня будуць каардынаваць сваіх дзеяньняў на выбарах, быў крах ідэі з “Мэмарандумам аб прынцыпах узаемадачыненняў і каардынацыі дзеяньняў палітычных партыяў у пэрыяд падрыхтоўкі і правядзеньня выбараў у мясцовыя Рады”, прапанаваным экспэртамі КРАПП. Гэтая ініцыятыва не была рэалізавана дзеля амбіцыяў лідэраў апазыцыйных партыяў (гл. таксама артыкул Віталія Сіліцкага “Крызыс апазыцыі пасля прэзыдэнцкіх выбараў 2001 году”).

Падчас выбарчай кампаніі дэмакратычныя сілы слаба ўплывалі на грамадскую думку. Найчасцей у іх рыторыцы цэнтральнае месца займалі такія глябальныя праблемы як незалежнасьць, дэмакратыя, падзел уладаў, мясцовае самакіраваньне ды інш., а не надзённыя сацыяльна-бытавыя ці экалягічныя клопаты людзей. Калі ўлічыць, што грамадства скептычна ставіцца да ролі й магчымасьцяў органаў мясцовага самакіраваньня, то пры такой агітацыі партыі маглі разьлічваць пераважна на пратэстнае галасаваньне.

\* Рух “За новую Беларусь” быў утвораны 21 траўня 2001 гна ініцыятыву Васіля Лявонава на базе камітэту “Зямля і воля” з удзелам старшыні былой Сялянскай партыі Яўгена Лугіна. “Рэгіянальная Беларусь” — на базе каардынацыйнага камітэту “Гарадзенская ініцыятыва” дзеля ўзгадненьня дзейнасьці грамадзкіх аб’яднаньняў, палітычных партыяў і прафсаюзаў. Падчас выбараў 2001 году “Рэгіянальная Беларусь” вылучыла ўласнага кандыдата ў прэзыдэнты, што прэтэндаваў на ролю адзінага кандыдата ад “шырокай грамадзянскай кааліцыі”.

## Палітычныя партыі напярэдадні выбараў

БСДП (НГ) у гэты час перажывала пэрыяд унутранай трансфармацыі: яе фракцыя “За адзінства” на чале з Аляксеем Каралём канчаткова парвала зь лідэрам партыі Мікалаем Статкевічам. Супярэчнасьці паміж гэтымі двума дзеячамі пачаліся з пытаньня аб байкоце папярэдніх выбараў: Кароль яго падтрымліваў, а Статкевіч сьпяраша не забараняў сваім аднапартыйцам удзельнічаць у мясцовых выбарах’1999, а ў 2000 годзе й сам вылучыўся кандыдатам у дэпутаты ПП НС. Калі партыя Статкевіча была выключана з КРДС, сацыял-дэмакратаў у ёй прадстаўляў Кароль.

У справе стварэньня сацыял-дэмакратычнай партыі без Статкевіча да Караля далучыліся Павал Знавец, Анатоль Гурыновіч, Міхась Чарняўскі, Тацяна Алесіна. Каб перацягнуць на свой бок лідэраў іншых сацыял-дэмакратычных партыяў, стваральнікі новай партыі плянавалі ўвесці “інстытут ганаровага старшыні”<sup>2</sup>. Яны імкнуліся ўтварыць левацэнтрысцкі рух, у які б улілася БСДГ Станіслава Шушкевіча ды “Надзея” Валянціны Палевіковай.

2 сьнежня 2001 году прайшоў устаноўчы сход БСДП (НГ) без Статкевіча. На ім новаўтворанай партыі была назва Беларуская сацыял-дэмакратычная партыя (БСДП) і былі створаныя кіраўнічыя органы новай партыі. Найвышэйшым заканадаўчым органам партыі застаўся Зьезд. У падпарадкаваны яму орган партыі – Нацыянальную раду, што павінна зьбірацца не радзей як двойчы на год, – увайшлі прадстаўнікі раённых арганізацыяў, сябры ЦК і ЦРК, а ўзначаліў яе Анатоль Гурыновіч. Старшыня ж ня быў абраны, што сымбалізавала гатовасьць стваральнікаў новай партыі да аб’яднаньня зь іншымі сацыял-дэмакратычнымі партыямі<sup>3</sup>. У адсутнасьць старшыні, паводле статуту партыі, яго паўнамоцтвы выконваў старшыня Нацыянальнай рады, то бок Гурыновіч. Выканаўчая ўлада ў партыі была нададзена абранаму на зьездзе Цэнтральнаму камітэту, старшынём якога стаў Аляксей Кароль.

8 сьнежня 2001г. адбыўся пазачарговы VI зьезд БСДП (НГ) Стат-

кевіча. З зыходам групы Караля яго пазыцыі ўнутры партыі ўмацаваліся. Статкевіча падтрымлівалі партыйныя кіраўнікі сярэдняга ўзроўню. Паводле агучаных ім зьвестак, яшчэ 4 кастрычніка 2001 году на паседжаньні ЦК партыі ў яго падтрымку прагаласавала 53 чалавекі, супраць – 5, устрымаліся – 6<sup>4</sup>. Страта часткі партыйцаў падштурхнула БСДП (НГ) да актыўнейшага гуртаваньня зь іншымі партыямі ў межах канфэдэрацыі “За сацыяльныя перамены” (утворана 9 ліпеня 2001 году БСДП (НГ) і БПП) ды адноўленага Сацыял-дэмакратычнага саюзу. У чэрвені 2002-га пасьля чарговага партыйнага зьезду ЦК БСДП (НГ) зацьвердзіў пагадненьне ў аб каардынацыі падрыхтоўкі й правядзеньня выбарчай кампаніі, прынятае ў рамках канфэдэрацыі паміж БСДП (НГ), ПКБ і БПП, і даручыў рэгіянальным камітэтам партыі супольна зь іншымі яе ўдзельнікамі правесці кансультацыі з партыямі, што не ўваходзяць у канфэдэрацыю, пра разьмеркаваньне кандыдатаў па акругах. Пры канцы 2002 году да канфэдэрацыі “За сацыяльныя перамены” далучыліся ЛДП Сяргея Гайдукевіча ды жаночая партыя “Надзея” Валянціны Матусевіч, а таксама чатыры галіновыя прафсаюзы (аўтамабільнага й сельскагаспадарчага машынабудаваньня, радыёэлектроннай прамысловасьці, машынабудаваньня) ды прыладабудаваньня коў, мэталістаў).

Іншым кірункам перадвыбарнай актыўнасьці партыі Статкевіча стала аднаўленьне СДС. Гэты сацыял-дэмакратычны міжпартыйны блёк быў утвораны падчас парлямэнцкага крызысу 1995 году, калі зь першага разу Вярхоўная Рада 13-га скліканьня не была абраная, і былі прызначаны паўторныя выбары. У Вярхоўнай Радзе дэпутаты ад СДС стварылі фракцыю “Саюз працы” колькасьцю ў 18 чалавек. Пасьля рэфэрэндуму 1996 году і роспуску ВР 13-га скліканьня дзейнасьць СДС прыпынілася. Напярэдадні мясцовых выбараў’2003 гатовасьць аднавіць СДС пацьвердзілі БСДП (НГ), БПП ды “Надзея” Валянціны Матусевіч. Адпаведны дакумэнт быў падпісаны іх лідэрамі 28 лістапада 2002 году. Удзельнікі СДС узгаднілі сьпісы кандыдатаў па акругах, склалі супольную праграму й заявілі аб пачатку сумеснай выбарчай кампаніі. 20 сьнежня яны ўтварылі адзіны штаб, які ўзначаліў Мікалай Статкевіч.

24 жніўня 2002 году частка БСДП (НГ), якая адкалолася разам з Аляксеем Каралём, прызначыла зьезд Аб'яднанай сацыял-дэмакратычнай партыі, у якую меліся ўвайсьці таксама жаночая партыя “Надзея” Валянціны Палевіковай і БСДГ Станіслава Шушкевіча. Але ў апошні момант Станіслаў Шушкевіч адмовіўся ад аб'яднаньня і прапанаваў Аляксею Каралю й Валянціне Палевіковай самім увайсьці ў ягоную партыю. Як лідэр зарэгістраванай сацыял-дэмакратычнай партыі, Шушкевіч лічыў, што ў яго патэнцыйных хаўруснікаў ня будзе іншага выйсьця.

Яшчэ 17 жніўня 2002 г. на трэцім надзвычайным зьездзе партыі “Надзея” яе старшынёй была абраная Валянціна Матусевіч, якая адначасна на грамадзкіх пачатках выконвала абавязкі прэс-сакратаркі Леаніда Козіка – старшыні Фэдэрацыі прафсаюзаў Беларусі. Да разьвязаньня Міністэрстваў юстыцыі пытаньня аб тым, якая з партыяў “Надзея” ёсьць легітымнай, аб'яднаўчы зьезд ня меў цьвёрдай юрыдычнай базы і аб'яднаньня БСДП, БСДГ і “Надзеі” паводле заплянаванага сцэнара не адбылося (гл. таксама артыкул Віталія Сіліцкага “Крызыс апазыцыі пасля прэзыдэнцкіх выбараў 2001 году”). Зьезд пастанавіў зьмяніць назву партыі Аляксея Караля з БСДП (Беларуская сацыял-дэмакратычная партыя) на АСДП (Аб'яднаная сацыял-дэмакратычная партыя) і прызначыць яе старшынёй Валянціны Палевіковай. Старшынём выканкаму быў абраны Аляксей Кароль. Неаднаразовыя спробы зарэгістраваць АСДП не прынеслі выніку. Міністэрства юстыцыі прызнала неправамоцным аб'яднаўчы зьезд 24 жніўня 2002 году, і ўрэшце партыя Караля й Палевіковай зацікаваліся прапановай Шушкевіча ўвайсьці ў БСДГ на ягоных умовах. У студзені 2003 году кіраўніцтва АСДП і БСДГ пачало перамовы пра адзіны статут, назву партыі, а таксама пра аб'яднаўчы зьезд, які б зацьвердзіў пастанову незарэгістраванай АСДП увайсьці ў БСДГ. Аднак фармальна на момант выбарчай кампаніі адкалатая частка партыі БСДП (НГ) не змагла ні стварыць новай партыі, ні ўвайсьці ў БСДГ, каб вылучыць ўласных кандыдатаў ад імя гэтай партыі.

АГП падчас падрыхтоўкі да выбараў рабіла стаўку перадусім на ажваўленьне міжпартыйных узаемадачыненняў у рамках КРАПП.

На яе ініцыятыву на базе гэтай структуры былі распачатыя пэрыядычныя нефармальныя сустрэчы лідэраў партыяў – чальцоў КРАПП з кіраўніцтвам ПКБ і АСДП. Зь сьнежня 2002 году гэтыя нефармальныя сустрэчы адбываліся пад назвай “Кансультацыйнай рады лідэраў апазыцыйных палітычных партыяў” (КРЛАПП), на якую выносіліся пераважна пытаньні ўнутрыпалітычнай дзейнасьці дэмакратычных сілаў. 17 сьнежня 2002 году ў яе ўвайшлі Анатоль Лябедзька ад АГП, Станіслаў Шушкевіч ад БСДГ, Леанід Лемяшонак ад Партыі працы, а таксама Сяргей Калякін ад ПКБ ды Вінцук Вячорка ад БНФ, якія пакінулі КРАПП<sup>5</sup>.

Ствараючы КРЛАПП, АГП пераняла ініцыятыву ў БНФ, які кантраляваў дзейнасьць іншай кааліцыйнай структуры апазыцыі – КРДС, што згубіла ролю органу “шырокай грамадзянскай кааліцыі” яшчэ ўвесну 2001 году пасля страты кантролю над працэсам вылучэньня дэмакратычнага кандыдата на пасаду прэзыдэнта. 7 верасьня 2002 году на паседжаньні Сойму БНФ было пастаноўлена стварыць на базе КРДС грамадзка-палітычны блёк “За незалежнасьць без дыктатуры”. Бальшыня ўдзельнікаў КРДС пагадзіліся з гэтай ідэяй. Толькі АГП не сьпяшалася вызначыцца, бо не падзяляла катэгарычнага асуджэньня ініцыятара блёку якіх-любя хаўрусаў з Расіяй і якіх-любя перамоваў з расейскімі палітычнымі сіламі. У выніку найбольш значнымі сіламі ў блёку засталіся Партыя БНФ Вінцука Вячоркі ды незарэгістраваная АСДП Аляксея Караля. Зь цягам часу дадатак “без дыктатуры” ў назьве блёку адпаў і ён стаў называцца папросту “За незалежнасьць”.

1 сьнежня 2002 году адбыўся пазачарговы зьезд Партыі БНФ і БНФ “Адраджэньне”, на якім упершыню з 1993 году была прынята новая праграма. У праекце, падрыхтаваным Вінцуком Вячоркам, ставілася мэта дабіцца ўваходу Беларусі ў НАТО і Эўрапейскі зьвяз, а таксама прадугледжвалася ўвядзеньне ў Беларусі парлямэнцкай рэспублікі зь пераважна прадстаўнічай роляй прэзыдэнта. Альтэрнатыўная праграма намесніка старшыні партыі Паўла Севярынца, згодна зь якой меркавалася ператварыць партыю ў масавы рух супраціву, была адхілена. (гл. таксама артыкул Віталія

Сіліцкага “Крызыс апазыцыі пасья прэзыдэнцкіх выбараў 2001 году”).

Што да ўзаемадчыненьняў Партыі БНФ з КРАПП, то яны былі разарваныя 14 сьнежня 2002 году пастановай чарговага Сойму партыі. Паводле Вінцука Вячоркі, “КРАПП, на жаль, ператварыўся ў поле для інтрыгаў, канфліктаў і падседжваньняў, перадусім з боку некаторых партыяў сацыял-дэмакратычнай часткі спектру”<sup>6</sup>.

КХП-БНФ Зянона Пазьняка напярэдадні выбараў па-ранейшаму ня ўдзельнічала ні ў якіх кааліцыйных структурах і трымалася тактыкі байкоту. 14 сьнежня 2002 году яна прыняла зварот да беларускай ды міжнароднай супольнасьці з заклікам байкатаваць мясцовыя выбары, бо іх вынікі будуць абавязкова сфальсыфікаваныя. Як адзначалася ў звароце, “рэжымам створана такая сыстэма кантролю й фальсыфікацыі выбараў, што пры любым галасаваньні, пры любых выбарах рэжым заўсёды забясьпечвае неабходны яму вынік”<sup>7</sup>.

### **Лякальныя кааліцыі ды ініцыятывы падчас выбарчай кампаніі**

Нягледзячы не нежаданьне цэнтральных партыйных органаў выконваць “Мэмарандум” аб узгадненьні дзеяньняў напярэдадні выбараў, ён часткова быў зрэалізаваны ў рэгіёнах. У Берасьці была ўтвораная кааліцыя паміж АГП, партыяй БНФ і БСДП (НГ), якая кантралявала вылучэньне дэмакратычных кандыдатаў у акругах. У Горадні з гэтай мэтай быў утвораны рух дэмакратычных сілаў “Гарадзенскі выбар”, які аб’яднаў гарадзенскія філіі БНФ, АГП, АСДП, фонду Лява Сапегі і іншых арганізацыяў. 9 сьнежня 2002 у Віцебску з той самай мэтай быў створаны Камітэт грамадзкага дзеяньня “Віцебск”, у межах якой згуртаваліся мясцовыя структуры 15-ці грамадзкіх аб’яднаньняў і палітычных партыяў, у тым ліку мясцовыя арганізацыі АСДП, АГП, БСДП (НГ). Кааліцыі, утвораныя пад выбары, паўсталі таксама ў Жодзіне (“Наш выбар”), Ба-

рысаве (“Дэмакратычны Барысаў”), Полацку, Бабруйску, Рагачове ды інш. У іх межах ажыццяўляўся супольны збор подпісаў, правядзеньне агітацыйных кампаніяў ды назіраньня.

У тых акругах, дзе не ўдалося зарэгістраваць аніводнага дэмакратычнага кандыдата і выбары праходзілі безальтэрнатыўна, дэмакратычныя сілы часам выкарыстоўвалі тактыку лякальнага байкоту. У тых жа акругах, дзе супраць дэмакратычных кандыдатаў выкарыстоўваліся грубы адміністрацыйны ўціск, а спробы абскардзіць афіцыйныя вынікі заставаліся беспаспяховымі, яны дамагаліся паўторных выбараў. Напрыклад, у Наваполацку пасья таго, як камуністы-калякінцы былі недапушчаныя ў гарадзкую выбарчую камісію, дарма што адпаведныя дакумэнты былі падазеныя імі ў гарвыканкам за тры тыдні да яе сфармаваньня, гарадзкі камітэт ПКБ заклікаў байкатаваць выбары.

Нярэдка дэмакратычныя сілы абмяжоўваліся ўльтыматумамі ўладам. Так, 20 лютага кіраўнікі рэгіянальных філіяў трох палітычных партыяў – Берасьцейскага абкаму ПКБ, Берасьцейскай гарадзкой арганізацыі БСДП (НГ) ды гарадзкой арганізацыі партыі БНФ – пагражалі адклікаць сваіх кандыдатаў, зарэгістраваных берасьцейскай абласной ды гарадзкой выбарчымі камісіямі, у выпадку далейшага парушэньня законных правоў выбарцаў і палітычных партыяў, у прыватнасьці, недапушчэньня ў склад участковых камісіяў прадстаўнікоў ад гэтых партыяў<sup>8</sup>.

### **Палітычны рух моладзі напярэдадні выбараў**

16 чэрвеня 2002 году адбыўся IV сойм Маладога Фронту, на якім было пастаноўлена ўдзельнічаць у мясцовых выбарах. Пасья перавыбараў старшынём МФ застаўся Павал Севярынец, якога падтрымалі 89 дэлегатаў, хаця гэтым разам у яго зьявіўся моцны супернік з Горадні – Вадзім Саранчукоў, за якога прагаласавалі 71 дэлегат. Пасья абвешчваньня вынікаў новаабраны лідэр прапана-

ваў свайму канкурэнту пасаду свайго намесьніка, але той адмовіўся.

Сацыял-дэмакратычную моладзь на гэтых выбарах прадстаўлялі дзве арганізацыі: паўсталая ў 1994 годзе “Маладая Грамада” і ўзьніклыя ў 1999 годзе «Маладыя сацыял-дэмакраты», ачоленыя Марынай Азаронак. Будучы ўтворанымі пры апецы Мікалая Статкевіча, «Маладыя сацыял-дэмакраты» ў сваёй палітычнай дзейнасьці захоўваюць льяльнасьць да БСДП (НГ). Праўда, іх удзел у выбарах быў ускладнены адсутнасьцю рэгістрацыі, хаця адпаведныя дакумэнты ў Мінюст падаваліся. Каб удзельнічаць у выбарах, сябром арганізацыі давалося альбо збіраць подпісы, альбо вылучацца ад мясцовых суполак БСДП (НГ).

Другая сацыял-дэмакратычная маладзевая арганізацыя – “Маладая Грамада” – захоўвала льяльнасьць да незарэгістраванай АСДП Аляксея Караля. На яе зьездзе 17 лютага 2002 году было пастастаноўлена абмежаваць кантакты з БСДП (НГ), а таксама ўдзельнічаць у выбарах.

Маладзевая арганізацыя АГП “Грамадзянскі форум” вылучыла на выбары каля 15 чалавек у Менску, Горадні, Берасьці і Берасьцейскай вобласьці, Магілёве. Палітычную актыўнасьць падчас выбараў праяўляла яшчэ адна маладзёвая арганізацыя, прыхільная АГП — “Маладзёвы хрысьціянска-сацыяльны саюз”.

Найвялікшую актыўнасьць сярод дэмакратычных маладзёвых арганізацыяў выявіў Малады Фронт, вылучыўшы 35 кандыдатаў.

### Стварэньне выбарчых камісіяў

З усяго дэмакратычнага руху толькі ўдзельнікі СДС намагаліся навязаць дыялёг з выбарчымі камісіямі, у прыватнасьці, яны заклікалі іх чальцоў не парушаць выбарчага заканадаўства. Плён ад гэтага быў сумнеўны, бо падчас рэгістрацыі ў дэпутаты кандыдатам ад БСДП (НГ) масава адмаўлялі з цалкам надуманых прычынаў.

### Звесткі пра склад акруговых выбарчых камісіяў \*

	Колькасць	%
1. Колькасць выбарчых камісіяў	369	
2. Колькасны склад камісіяў (усяго)	4 330	
3. Улучана ў склад камісіяў прадстаўнікоў:		
а) палітычных партыяў (усяго)	178	4,11
КПБ	61	
ПКБ	6	
ЛДП	75	
Беларуская патрыятычная партыя	6	
АГП	15	
Партыя народнай згоды	5	
Аграрная партыя	6	
Сацыяльна-спартовая партыя	1	
БПП	2	
Партыя БНФ	1	
б) ад іншых грамадзкіх аб’яднаньняў (усяго)	623	16,70
БРСМ	196	
Грамадзкія аб’яднаньні вэтэранаў	102	
Беларускі саюз жанчын	89	
Прафэсійныя саюзы	320	
Беларускае таварыства інвалідаў	4	
Беларускі саюз вэтэранаў вайны ў Аўганістане	7	
Беларускі Фонд міру	5	
в) ад працоўных калектываў	1 316	30,39
г) ад грамадзян шляхам падачы заяваў	1 794	41,43
д) ад органаў, якія ўтварылі камісіі	319	7,37

\* Дадзеныя ЦВК

Крыніца: Цэнтральная выбарчая камісія.

## Вылучэньне й рэгістрацыя кандыдатаў

Рэгістрацыя кандыдатаў адбывалася а з 22 па 26 сьнежня 2002 году. Ад ПКБ меліся вылучыцца каля 500 кандыдатаў, але дакумэнты на рэгістрацыю падалі 363 асобы. З сацыял-дэмакратаў найбольшую колькасць кандыдатаў вылучыла БСДП (НГ), — больш як 300 кандыдатаў у адны толькі раённыя й гарадзкія Рады, то бок без уліку сельскіх Радаў. Ад БПП на выбары, па словах яе лідэра Аляксандра Бухвостава, ішло 40 чалавек, ад “Надзеі”, паводле словаў Валянціны Матусевіч, — 15<sup>9</sup>. 14 студзеня 2003 году блёк СДС таксама зацьвердзіў тэзысы перадвыбарнай праграмы сваіх кандыдатаў. Ад АСДП было вылучана 79 кандыдатаў на выбарах, зь іх 54 прайшлі рэгістрацыю. АГП першапачаткова мелася вылучыць каля 400, але ўрэшце дакумэнты падаў 201 кандыдат. Паводле Аляксандра Дабравольскага, “зь іх чалавек 20 — ня сябры партыі, але гэта нашыя людзі”<sup>10</sup>. Каля 80 кандыдатаў ад АГП не прайшлі рэгістрацыі. На зьездзе партыі БНФ і БНФ “Адраджэньне”, адбытым 1 сьнежня 2002 году, плянавалася вылучыць 190 кандыдатаў, але калі справа дайшла да рэгістрацыі, то дакумэнты падалі каля 120 чалавек.

Падчас рэгістрацыі партыйныя кандыдатаў зазналі асаблівы ўціск з боку цэнтральнага і мясцовых выбаркамаў. Пры тым, што ўсяго па краіне ў рэгістрацыі адмовілі 2,9% прэтэндэнтам, 45% зь іх склалі прадстаўнікі палітычных партыяў, што склала 4% ад агульнай колькасці прэтэндэнтаў на рэгістрацыю.

Партыйныя кандыдаты пераважна ня мелі ілюзіяў наконт таго, як будзе адбывацца рэгістрацыя, таму нярэдка вылучаліся не ад мясцовых партыйных суполак (зь іх рэгістрацыяй, сваёй чаргой, у партыяў таксама былі праблемы), а шляхам збору подпісаў, пагатоў, што іх колькасць, неабходных для рэгістрацыі, была даволі невялікай. Паводле артыкулу 65 Выбарчага кодэксу, для вылучэньня ў Менскую гарадзкую ды абласную Раду трэба было набраць ня менш за 150 подпісаў; у раённую ды гарадзкую Раду ў гарадох абласнога падпарадкаваньня — ня менш за 75; у гарадзкую ў гара-

дох раённага падпарадкаваньня, пасялковую ды сельскую Раду — ня меней за 20 подпісаў выбарцаў, якія жывуць на тэрыторыі дадзенай акругі. Але ці дапамагло партыйным кандыдатам хаваньне сваёй партыйнай прыналежнасьці на гэтых выбарах — пытаньне спрэчнае, бо на іх для выбаркамаў апазыцыяй былі ўсе, хто ня быў вылучэнцам ад улады (інакш у артыкуле Сяргея Бабаева “Падрыхтоўка ўладаў да мясцовых выбараў”).

У Менску дэмакратычныя сілы зь цяжкасьцяй узгаднялі акругі паміжсобку. На пачатку кастрычніка 2002 году падчас сустрэчы кіраўнікоў менскіх суполак партыяў, што ўваходзяць у КРАПП, высветлілася, што без уліку ЛДП на 52 месцаў у Менскую гарадзкую раду прэтэндуюць больш за 80 дэмакратычных кандыдатаў: 26 ад АГП, 40 ад БНФ, 16 ад БСДП (НГ)<sup>11</sup>. У выніку адмоваў у рэгістрацыі ды масавых фальсыфікацыяў падчас выбараў у Менскую гарадзкую раду не прайшло аніводнага дэмакратычнага кандыдата. Больш за ўсіх у перадвыбарнай гонцы пратрымаўся сябра АГП Ігар Шынкарый, адзіны дэмакратычны кандыдат у Менскую гарадзкую раду, які выйшаў у другі тур.

## Праўныя ўмовы выбараў

Нягледзячы на працу, праведзеную дэмакратычнымі сіламі, у прыватнасьці, на разробленьня экспэртамі КРАПП прапановы ўдасканаленьня выбарчага заканадаўства, праўныя ўмовы выбараў не палепшыліся. Гэтыя прапановы былі збольшага праігнараваныя ўладамі, якія наўмысна зацягвалі іх абмеркаваньне. Хаця яны былі падрыхтаваныя й прынятыя КРАПП яшчэ ўлетку 2002 году, іх шырокае абмеркаваньне з удзелам афіцыйных прадстаўнікоў пачалося толькі ў кастрычніку, калі ЦВК ужо выпрацавала ўласныя рэкамэндацыі для тэрытарыяльных, акруговых і ўчастковых выбаркамаў ды распрацаваў праекты адпаведнай дакумэнтацыі для правядзеньня выбараў.

З свайго боку, ЦВК зрабіла ўсё, каб ня даць дэмакратычным кандыдатам на роўных спаборнічаць на выбарах з лукашэнкаўскімі

стаўленікамі. Выбарчыя камісіі не давалі кандыдатам тлумачэньняў аб парадку рэгістрацыі. Работнікі ЦВК у сваіх публічных выступах ачарнялі імідж палітычных партыяў. Так, 23 сьнежня 2002 году на сэмінары-нарадзе з арганізацыйна-праўных пытаньняў працы выбарчых камісіяў у Гомелі Лідзія Ярмошына заявіла, што партыйныя статуты не адпавядаюць Выбарчаму кодэксу<sup>12</sup>. Супярэчнасьці паміж партыйнымі статутамі й патрабаваньнямі выбарчага заканадаўства былі, але ўзьніклі яны не зь віны партыяў, тэксты тагачасных статутаў якіх былі зацьверджаныя падчас перарэгістрацыі, абвешчанай прэзыдэнцім дэкрэтам у 1999 г., за год да парлямэнцкіх выбараў, тымчасам як Выбарчы кодэкс быў прыняты пасля іх. У тым самым Гомелі Л. Ярмошына заявіла, што “клялейнасьць” вылучэньня партыйных кандыдатаў сьведчыць пра недасканальнасьць выбарчага працэсу ў Беларусі. Між тым працэдура вылучэньня кандыдатаў вызначалася не партыямі, а пастановай ЦВК ад 16 сьнежня 2002 году № 34. У адпаведнасьці зь ёй тым кандыдатам, якія вылучаліся агульнымі сходамі мясцовых філіяў партыяў, адмаўлялі ў рэгістрацыі за парушэньне парадку вылучэньня кандыдатаў. Пра ўдзел партыяў у выбарчай кампаніі старшыня ЦВК выказвалася як пра непазьбежнае зло: “абмежаваньне партыйных інтарэсаў ёсьць рэжым для прапаганды партыі”<sup>13</sup>.

Хаця ад тактыкі байкоту апазыцыя адмовілася, гэтае рашэньне не было наступствам паляпшэньня ўмоваў яе палітычнай дзейнасьці. Да тагож, як адзначыў палітоляг Валер Карбалевіч<sup>14</sup>, у апазыцыі не было стратэгіі рэагаваньня на грубыя парушэньні закону з боку ўладаў, адсутнічала разуменьне месца й ролі гэтых выбараў у барацьбе за ўладу. Між тым заваяваць сымпатыі выбарцаў гэтых выбарах дэмакратычным сілам было лягчэй, чымся на прэзыдэнцкіх, бо на іх улагоджаньне Лукашэнкаўцы ня кінулі столькі рэсурсаў і ня ладзілі буйных інфармацыйных кампаній. Што да матываў, якімі кіраваліся выбарцы на мясцовых выбарах, то, паводле вынікаў апытаньня, праведзенага НІСЭПД на другі – чацьверты дні пасля выбараў, яны былі даволі рацыянальныя, перш за ўсё, людзі цікавіліся праграмамі кандыдатаў і іх папярэднімі справамі.

“Калі Вы бралі ўдзел у галасаваньні, то чым кіраваліся пры выбары свайго кандыдата?”				
	г. Менск		Менская вобласьць	
	Ад 16 год, %	Ад 18 год, %	Ад 16 год, %	Ад 18 год, %
Праграмай кандыдата	46	46	33	33
Папярэднімі справамі кандыдата	20	20	22	22
Асабістымі якасьцямі кандыдата	23	23	29	29
Парадай сяброў, знаёмых	9	9	5	5
Вынікамі перадвыбарнай агітацыі	5	5	8	8
Іншае	12	13	7	7

Крыніца: НІСПЭД.

Дэмаралізаванасьць апазыцыі падчас выбарчай кампаніі выразілася ў шэрагу заяваў, прынятых задоўга да галасаваньня. 1 лютага 2003 Палітычная рада АГП прыняла заяву, што “абраныя органы мясцовай улады ня будуць мець належнай легітымнасьці”<sup>15</sup>. У адказ на адміністрацыйны ціск на сваіх кандыдатаў, 27 лютага АГП прыняла яшчэ адну заяву, што выбары “не адпавядаюць міжнародным стандартам”<sup>16</sup>. 12 лютага 2003 году лідэр БНФ Вінцук Вячорка заклікаў міжнародную супольнасьць не прызнаваць мясцовых выбараў свабоднымі й справядлівымі. Паводле яго словаў, з 201 вылучанага прадстаўніка партыі кандыдатамі сталі 112, 40 чальцоў партыі не прайшлі рэгістрацыю, а 49 самі зьнялі свае кандыдатуры, паддаўшыся на ўціск на працы<sup>17</sup>. Удзельнікі канфэдэрацыі “За сацыяльны перамены”, за выняткам ПКБ, выступілі 19 лютага з заявай “Аб недэмакратычнасьці выбараў у мясцовыя Рады”, у якой было выказанае абурэньне недапушчэньнем амаль усіх яе прадстаўнікоў у выбарчыя камісіі, а таксама адмовай зарэгістраваць ад 30 да 40% дэмакратычных кандыдатаў<sup>18</sup>.

## Высновы

Мясцовыя выбары паказалі, што такія арганізацыі, як Беларуская патрыятычная партыя, Партыя народнай згоды, Аграрная партыя ці Сацыяльна-спартовая партыя пры статусе палітычных партыяў паводле сваёй ролі ў палітычным жыцці збліжаюцца з групамі інтарэсаў, што фармуюцца вакол тых ці іншых плыняў разьмеркаваньня дзяржаўных рэсурсаў. Удзел у публічнай палітыцы не асноўны кірунак іх дзейнасьці. Што да лягальных уладам грамадзкіх аб'яднаньняў, улучаных у выбарчыя камісіі, то на палітычнай сцэне яны адыгрываюць ролю, аналягічную той, што выконвалі іспіраваныя дзяржавай грамадзкія арганізацыі ў Савецкім Саюзе.

Усім палітычным сілам, якія страцілі сувязь з выбарцамі й досьвед узаемадзеяньняў з уладай падчас байкотаў, цяжка было разьлічваць на беззасьцярожную перамогу. Але сваю праграму-мінімум, — вяртаньне ў г.зв. сыстэмную палітыку, што прадугледжвае нейкае ўзаемадзеяньне з органамі дзяржаўнай улады, дэмакратычныя сілы ўсё ж выканалі, не зважаючы на масавыя фальсыфікацыі й падтасоўкі. Што ж да ўзаемадзеяньня з грамадзтвам на лякальным узроўні, то тут далёка ня ўсё так гладка.

Якімі б ні былі сьціплыя здабыткі дэмакратычных сілаў і абмежаваныя самі паўнамоцтвы дэпутатаў мясцовых Радаў, гэтая выбарчая кампанія дала вялікі досьвед, які павінен быць скарыстаны падчас парлямэнцкіх выбараў 2004 году, а таксама прэзыдэнцкіх выбараў, што маюць адбыцца ў 2006 годзе.

Але ўжо цяпер атрымала разьвіцьцё адна з ідэяў, выказаных у непадпісаным “Мэмарандуме аб прынцыпах узаемадачыненьняў і каардынацыі дзеяньняў палітычных партыяў у пэрыяд падрыхтоўкі і правядзеньня выбараў у мясцовыя Рады”. Партыя БНФ выступіла з ініцыятывай стварэньня Канвэнту дэмакратычных дэпутатаў мясцовых Радаў, г.зн. аб'яднаньня т.зв. “легітымна абраных” дэпутатаў ад дэмакратычнай апазыцыі. Пры адсутнасьці эфэктыўных каардынацыйных цэнтраў дэмакратычных сілаў такая ініцыятыва мае свой палітычны сэнс. Сьпярыша ініцыятары стварэньня Канвэн-

ту спадзяюцца наладзіць інфармацыйны абмен паміж дэмакратычнымі дэпутатамі, каб пасяля зь іх удзелам утварыць шырэйшую міжпартыйную кааліцыю і ўключыць яе ў супрацоўніцтва на міжнародным узроўні. У выпадку посьпеху такая кааліцыя дэпутатаў магла б выконваць у палітыцы ролю, аналягічную той, якую пасяля рэфэрэндуму 1996 году і яе роспуску гралі сходы дэпутатаў Вярхоўнай Рады 13-га скліканьня, г.зн., будучы легітымным носьбітам улады, стаць апірышчам палітычных сілаў, што імкнуцца правесці карэнныя зьмены ў грамадзтве.

<sup>1</sup> БелаПАН, 5 лютага 2001.

<sup>2</sup> Беларуская деловая газета. 2001. 29 лістапада.

<sup>3</sup> Згода. 2001. 8-15 сьнежня. № 48.

<sup>4</sup> Беларуский рынок. 2001. 10 сьнежня.

<sup>5</sup> Беларуская деловая газета. 18 сьнежня 2002.

<sup>6</sup> Згода. 20-27 сьнежня. 2002.

<sup>7</sup> БелаПАН. 17 сьнежня 2002.

<sup>8</sup> БелаПАН. 20 лютага 2003.

<sup>9</sup> Згода. 6-13 сьнежня 2002.

<sup>10</sup> Згода. 31 студзеня-7 лютага 2003.

<sup>11</sup> Беларуская деловая газета. 22 кастрычніка 2002.

<sup>12</sup> БелаПАН. 23 сьнежня 2002.

<sup>13</sup> Тамсама.

<sup>14</sup> БелаПАН. 5 сакавіка 2003.

<sup>15</sup> БелаПАН. 2 лютага 2003.

<sup>16</sup> БелаПАН. 27 лютага 2003.

<sup>17</sup> БелаПАН. 12 лютага 2003.

<sup>18</sup> Беларуский рынок. 24 лютага 2003.